

AERE PERENNIVS

Verslagen en Mededelingen uit het
Medisch - Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

---

No. 32 — januari 1979

Uitgave van het

*Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit*

Redactie: Prof. Dr. G.A. Lindeboom

Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-sekretariaat p/a
Mevr. C.M.T. Kermer
Medisch-Encyclopaedisch Instituut V.U.

Van der Boechorststraat 7
1081 BT Amsterdam
Tel. 020 - 548 2702

AERE PERENNIUS
Verslagen en mededelingen uit
Het Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit

No. 32

januari 1979

DE SCHEDEL VAN BOERHAAVE

M. J. van Lieburg

In een tijd dat de fysiognomie volgens Lavater en de cranioscopie volgens Gall in Nederland invloed uitoefenden, en geleerde en leek zich bezighielden met de diepere betekenis van gelaatsexpressie en schedelvorm, waren het vooral beroemde en beruchte persoonlijkheden met uitgesproken karaktertrekken, begaafdheden en gedragingen die gespreksstof leverden¹. Ook nadat de cranioscopie uit het medisch denken verdwenen was en de fysiognomie door meer efficiënte diagnostische methodes verdrongen was, bleven gelaat en schedel regelmatig terugkerende themata, zij het zonder daaraan de vergaande conclusies van weleer te verbinden².

In augustus 1802, - Gall was inmiddels uit Wenen verjaagd - , werden de lezers van de *Algemeene Konst en Letterbode* geïnformeerd over het "stelsel van den hoogl. Gall", dat allerwege opzien had gebaard. Nadrukkelijk tekent de onbekende referent daarbij aan, dat erkend moest worden "dat de leer van Dr. Gall zeer zonderling en fraai is; doch hoe gegrond, zal men aan zijn plaats laten"⁴.

Op dit korte artikel werd dadelijk gereageerd door een anonieme inwoner van Leiden. Zijn ingezonden brief verscheen in het oktober nummer van hetzelfde orgaan, onder de titel "Boerhaave's Bekkeneel, een uitzondering op het stelzel van den Hoogl. Gall"⁴. De kern van dit schrijven luidt als volgt:

"Niemand van gezonde herssenen twyfelt, of Hermannus Boerhaave was één der grootste Mannen in de achttiende Eeuw, niet alleen in ons Vaderland, maar ook in geheel Europa. Weenige jaren geleden had ik het genoeg, het kleine overschot van dien uitmuntenden Man van naby te beschouwen. Zyne nagelatene Dochter, de Weduwe van den Grave de Thoms, overleden

zynde, en in 't graf by haren Vader zullende gelegd worden, werd dit graf kort te voren geöpend. By zekere gelegenheid, kwam ik in de Pieters-kerk dezer Stad, ging by het graf, voor het kostbare gedenkteeken, aldaar ter eere van Boerbaave opgerecht, en zag de half verteerde beenderen van onzen Boerhaave. Alleen het Bekkeneel of de Herssenpan was gaaf en ongeschonden. Door eerbied voor den Bataafschen Hippocrates bestuurd, bleef ik zyn Bekkeneel lang bezien. Was ik een Geneeskundige geweest, ik zoude, mogelyk, in de verzoeking zyn gekomen, om te beproeven, of ik het zelve, voor groot geld en goede woorden, had kunnen magtig worden. Het juiste jaar en den dag, wanneer ik het graf geöpend zag, zoude ik 'er zonder moeite kunnen byvoegen, indien niet, by den algemeenen Wapenstorm in de Nekerlandsche Kerken, ook het Wapen der Gravinne de Thoms naar elders verplaatst was. De Hoogl. Gall is van begrip, dat de grootste bekwaamheden huisvesten onder een Herssenpan, welke zeer rond en meer gebogen is. Een van beide moet waar zyn: of die stelregel is niet algemeen; of Boerhaave was niet met zulke bekwaamheden begaafd, als aan hem door alle menschen van gezonde herssenen in de geheele wereld toegekend worden. Want zyn Bekkeneel was meer dan gewoon plat en langwerpig rond. Het laatste kan men zelfs uit zyne geschilderde en gedrukte Beeldtenissen bespeuren; het eerste was meer kennelyk uit de aandachtige beschouwinge van zyn Bekkeneel, waar toe ik, by de bovengemelde gelegenheid, de zeldzame aanleidinge kreeg. Op 't zien van 't kleine overschot des lyks van den grooten en onsterfelyken Boerhaave, nodigde ik, door genoeg opgetogen, twee of drie Heeren, zich toen ook in de genoemde kerk bevindende, om met my het gebeente van Boerhaave te bezichtigen. Eén van hun, opmerkzamer dan ik en de overigen, en een groot liefhebber der Ontleedkunde, bepaalde myne aandacht by de ongewone en platte gedaante van 't Bekkeneel, waar onder zoo veel verstands en oordeels was besloten geweest''.

Een tweetal onderdelen uit deze passage vragen nadere toelichting. Wat ten eerste het tijdstip waarop de anonymus de schedel van Boerhaave bekeken heeft betreft: Boerhaave's dochter Joanna Maria, was in 1741 gehuwd met Frederik, de graaf van Thoms, die in 1746 overleed⁵. Joanna Maria stierf in 1791 en werd, blijkens het begraafboek van Leiden in de week van 1-8 oktober 1791 in de Pieterskerk te Leiden begraven⁶. Dit geeft reden om aan te nemen dat de inzender een waarheidsgetrouw verslag gegeven heeft.

Ten tweede is er de mededeling dat Boerhaave's schedel "meer dan gewoon plat en langwerpig rond" was, waarbij voor de laatste kwalifi-

catie verwezen wordt naar "zijne geschilderde en gedrukte Beeltenissen". Wie Lindeboom's *Iconographia Boerhaavii* bestudeert zal met die verwijzing instemmen⁷. Tijdgenoten, met name William Burton in zijn *An account of the life and writings of Herman Boerhaave* (1743) vullen dit gegeven aan met de mededeling: "he had a large head . . ." ⁸. De "ongewone en platte gedaante van 't Bekkeneel" komt echter nergens duidelijk uit de afbeeldingen van Boerhaave naar voren. Speelt Boerhaave's haardracht hier camouflerend? Aannemend dat de Leidse anonus, tezamen met zijn adviseur van medische huize goede waarnemers zijn geweest, zou ik hier willen wijzen op het olie-verf portret in de Lakenhal te Leiden, waarop het haar minder camouflerend werkt, en de zwartekunstprent van J. de Groot (?)⁹. Beide afbeeldingen geven de indruk van een nogal plat schedeldak, en zouden daarom de werkelijkheid het dichtst benaderen.

De herinnering aan de kennelijk in vergetelheid geraakte beschrijving¹⁰ van Boerhaave's schedel in de *Algemeene Konst- en Letterbode* heeft overigens voor de historische betekenis van Boerhaave geen enkel belang. Ook degene die deze mededeling betreffende Boerhaave op schrift heeft gesteld was daarvan overtuigd. Terecht besluit hij zijn stukje met de opmerking, dat "deze aantekeninge . . . weinig of geen belang zou hebben, indien zij onzen Boerhaave niet betrof".

Noten en literatuur:

1. Over beide richtingen, zie het overzicht en de literatuur, gegeven door o.a. Ijsabeau, A., J. C. Lavater et F. J. Gall, *Psysiognomie et phrénologie rendues intelligibles pour tout le monde*, Paris (Garnier) z.j.
2. Herinnerd zij aan de literatuur over de schedel van Erasmus (o.a. A. Werthmann, *Schädel und Gebeine des Erasmus von Rotterdam*, Basel (E. Berkhäuser) 1930) en over de schedel van Descartes (E. Weil, *The skull of Descartes*, *J. Hist. Med.* (1956), p. 220-221).
3. *Algemeene Konst- en Letterbode*, nr. 35, dd. 27-8-1802, p. 130-131.
4. *Algemeene Konst- en Letterbode*, nr. 41, dd. 8-10-1802, p. 232-234.
5. Zie G. A. Lindeboom, *Herman Boerhaave, The Man and his Work*, London (Methuen and Co.) 1968.
6. Begraafboek Gemeente Archief Leiden: "Johanna Maria Boerhaven, wed. Frederik Grave de Thoms".
7. G. A. Lindeboom, *Iconographia Boerhaavii*, Leiden (E. J. Brill) 1963 (Analecta Boerhaaviana IV).
8. G. A. Lindeboom, op. cit. 1963, p. 2 en idem, op. cit. 1968, p. 249-251.
9. G. A. Lindeboom, op. cit. 1963, plate XVI en XXX.
10. Bij geen van Boerhaave's biografen trof ik er iets over aan.

FEUILLETON:

PAUL EHRLICH (1854-1915) EN HET SALVARSAN

door

J. V. Meininger

Inleiding

Ingaande 10 juni 1909 werd aan de Farbwerke te Hoechst octrooi verleend voor de vervaardiging van preparaat 606 van Ehrlich en Hata, het dioxy-diamino-arsenobenzeen. Eind 1909 verschaftte Ehrlich monsters van 606 aan Konrad Alt (1861-1922), directeur van de inrichting Uchtsprunge bij Magdeburg, waar behalve epileptici en oligophrenen ook tabes dorsalispatiënten werden opgenomen. Ook Julius Iversen (1871-?), hoofd van de interne afdeling van het Obuchow ziekenhuis te St. Petersburg, waar veel patiënten met febris recurrens werden verpleegd, kreeg monsters.

Reeds op nieuwjaarsdag 1910 ontving Ehrlich van Iversen bericht, dat elk geval van febris recurrens met het nieuwe geneesmiddel kon worden gecoupeerd. Ook Alt was enthousiast. Hij had geen nadelige bijwerkingen geconstateerd en hij meende dat tenminste één tabespatiënt zo ver was genezen, dat hij weer op de rijdende paardetram kon springen. Op grond van deze gunstige berichten besloot Ehrlich een proef te nemen op grotere schaal. Tot eind maart 1910 werden monsters verstrekt aan enkele internisten, venerologen en een tropenarts:

- Schreiber in Magdeburg;
- Wilhelm Wechselmann (1860-1925), van 1906-1925 directeur van de dermatologisch venerologische afdeling van het Rudolf Virchow ziekenhuis te Berlijn;
- Mecheli in Turijn;
- Hugo Zechmeister (1868-1913) in Serajewo;
- A. von Broden (1875-1929) in Leopoldville, Belgisch Congo.

Op 14 april 1910 maakt Ehrlich zijn nieuwe geneesmiddel bekend tijdens het jaarlijkse congres voor interne geneeskunde te Wiesbaden. Reeds op 22 juni 1910 werden te Berlijn referaten gehouden over het nieuwe middel Ehrlich-Hata 606, onder meer door Alt, Schreiber en Wechselmann. De berichten traden snel naar buiten en veroorzaakten in de pers een wereldsensatie. De couranten brachten het nieuws op de voorpagina's. Men sprak van: verbluffende resultaten, ongelooflijke genezingen, van werkelijke wonderen en van een grote zegen.

Men kan deze uitbarsting van enthousiasme, die toen eigenlijk in het geheel nog niet verantwoord was, slechts begrijpen tegen de achtergrond van de omvang en de ernst van de syphilis-epidemie in het begin van de twintigste eeuw.

Om een indrukking te krijgen van het gevoel van verschikking, welke deze ziekte toen opriep, behoeft men slechts een blik te werpen in leerboeken uit die tijd, bij voorbeeld die van Fournier, Riecke, Mendes da Costa.

Ehrlich was met de loftuitingen op het nieuwe geneesmiddel allerminst ingenomen. Hij beseftte terdege, dat er nog vele onzekerheden bestonden over eventuele schadelijke werkingen en dat omtrent de resultaten, wat betreft de blijvende genezing van de syphilis, nog geen oordeel mogelijk was. Langer zwijgen was echter onmogelijk. Tijdens de tweeëntachtigste vergadering van de Vereniging van Duitse Natuurkundigen en Artsen, op 20 september 1910, hield Ehrlich een voordracht over zijn uitvinding. Ook Neisser, clinicus-veneroloog, hield in dezelfde vergadering een referaat over Ehrlich-Hata 606. Vanaf dat moment begon de geleidelijke en moeizame opmars van het salvarsan (sinds 1912 het neo-salvarsan of neo-arsphenamine), het eerste tegen syphilis werkzame chemotherapeuticum.

Tot op dat moment moest syphilis worden beschouwd als een ongeneeslijke ziekte, die op zijn gunstigst in een latent stadium kon overgaan. Kwik noch joodkali waren in staat gebleken het syphilis-virus uit het lichaam te verwijderen. Over de gehele wereld verwoestte deze ziekte de levens van miljoenen mensen. Tallozen werden na een onvoorstelbaar lijden door syphilis voortijdig ten grave gesleept. Van de kinderen die in de moederschoot met syphilis werden besmet, stierf 80%. Zij, die in leven bleven, waren geestelijk onvolwaardig of mismaakt. Van de patiënten in psychiatrische inrichtingen was vaak 15% of meer het slachtoffer van meta-lues, dementia paralytica en tabes dorsalis. Menig negentiende eeuws kunstenaar zag zijn leven te gronde gericht door syphilis. Men denke bij voorbeeld aan: Franz Schubert, Heinrich Heine, Hugo Wolff, Friedrich Nietzsche, Charles Baudelaire, Guy de Maupassant, Alphonse Daudet.

Vrijwel al dit leed kon door het nieuwe geneesmiddel worden voorkomen. Na de eerste wereldoorlog meende men daarvoor de bewijzen in handen te hebben. In 1925 werd te Parijs op het congres van de Union Internationale contre les Maladies Veneriennes besloten een enquête te houden naar het vóórkomen van nieuwe gevallen van syphilis in diverse landen. Een jaar later, in 1926, werd uit 19 landen antwoord ontvangen van 50 dermatologen. Uit hun mededelingen kon worden opgemaakt, dat de incidentie (i.e. het aantal nieuwe ziektegevallen in een populatie binnen een bepaald tijdsbestek) van de syphilis de volgende grote dalingen te zien gaf, namelijk in:

- Italië, 33%;

- Frankrijk, Engeland, Zwitserland, Turkije: 50%;
- Rusland: 66%;
- Nederland: 75%;
- België, Zweden en Denemarken: 80%.

Door combinatie van de toepassing van de reactie van Wassermann met het Salvarsan was de lues congenita vrijwel geheel uitgeroeid, zo meende men.

Het is echter de vraag of de destijds geconstateerde teruggang van de syphilis geheel en al op rekening mag worden geschreven van de salvarsanbehandeling. Wij weten thans, dat het vóórkomen van syphilis door de eeuwen heen spontane golfbewegingen heeft vertoond, die niet aan enigerlei behandeling kunnen worden toegeschreven. Ook is duidelijk geworden, dat snelle en afdoende behandeling van besmette personen geen merkbare invloed heeft op het verloop en het karakter van een syphilis epidemie. Een feit blijft evenwel, dat het salvarsan, waarmee de syphilis in het beginstadium kan worden gecoupeerd, een omwenteling betekende in de geneeskunde en in het bijzonder in de pharmacotherapie.

De vraagstelling

Door het werk van Ehrlich brak een nieuw tijdperk aan in de medische wetenschap en in de therapie van infectieziekten. Eén van zijn belangrijkste en invloedrijkste ideeën was: dat er een verband bestaat tussen de samenstelling en de structuur van een chemische verbinding enerzijds en de chemotherapeutische werking van de desbetreffende stof anderzijds. Uitgaande van deze idee onderzocht Ehrlich niet langer lukraak allerlei bestaande stoffen op hun geneeskrachtige werking, doch begon hij gericht, systematisch onderzoek naar de chemotherapeutische werking van volgens plan gesynthetiseerde substanties. Onze vraag is nu: hoe kon deze revolutionaire ontwikkeling plaatsgrijpen, welke voorwaarden moesten worden vervuld opdat Paul Ehrlich tot zijn indrukwekkende resultaten kon komen?

Ehrlich zelf meende, dat wat hij noemde de vier grote G's: "Geld, Geduld, Gechick und Glück", zich moesten doen gelden om tot succes te komen. Inderdaad deden deze factoren zich in zijn eigen leven duidelijk en machtig gelden. Doch er was meer voor nodig .

Ehrlichs wetenschappelijke verworvenheden blijken bij beschouwing achteraf samen te hangen met en voort te vloeien uit een con-

stellatie van een aantal ontwikkelingsprocessen en situaties binnen de wetenschap, de industrie en de samenleving.

Factoren, die het werk van Ehrlich mede hebben mogelijk gemaakt

1. In de eerste plaats moeten worden genoemd: het genie, de belangstellingsrichting en de vlijt van Paul Ehrlich. De ontwikkeling van deze aanleg en belangstelling werden begunstigd door de omstandigheden binnen het ouderlijk gezin en door de universitaire docenten, waarmee hij als student te maken kreeg.
2. Grote wetenschappelijke prestaties blijken zelden of nooit te worden bereikt in een ongunstig intellectueel en creatief klimaat. Nobelprijswinnaars zijn geen solitaire werkers, die hoog uittorenen boven een massa middelmatigen. Integendeel, in hun directe en meer verwijderde omgeving worden zij omringd door een staf medewerkers en door vakgenoten, die moeten worden beschouwd als te behoren tot de hoogst gekwalificeerde wetenschapsbeoefenaren. Aan het eind van de 19e en in het begin van de 20e eeuw was er inderdaad een groot aantal getalenteerde en geniale wetenschappelijke onderzoekers werkzaam op het gebied van de geneeskunde, de scheikunde en de microbiologie. Zonder levendige contacten met en medewerking van deze groep artsen en chemici had Ehrlich zijn uitvindingen niet kunnen doen.
3. De stand van de medisch-biologische wetenschappen, waarbij wij denken aan: histologie, bacteriologie, serologie, immunologie en eiwitchemie, was van dien aard, dat Ehrlich, letterlijk gesproken, onmiddellijk aan het werk kon gaan, omdat het terrein van zijn lievelingsonderzoek voor hem gereed lag.
4. De vordering van de organische en de analytische chemie en in het bijzonder die van de azo- en andere kleurstoffen, was zo ver voortgeschreden, dat praktische toepassing van de wetenschappelijke resultaten op grote schaal mogelijk was.
Reeds in het ouderlijk huis, tijdens zijn gymnasiumtijd en later op de universiteit stonden Ehrlich de kleurstoffen ter beschikking, die voor de ontwikkeling van zijn ideeën over stofwisseling, intoxicatie, afweer en chemotherapie van fundamentele betekenis zijn geweest.
5. In het Duitsland van de 19e eeuw was een bloeiende chemische industrie tot ontwikkeling gekomen. Diverse fabrikanten, vaak zelf vooraanstaande geleerden (b.v. Adolf von Baeyer, Arthur von Kleinberg), waren bereid wetenschapsbeoefenaren met raad, daad en financiële middelen bij te staan. De Duitse Staat was ongeloof-

lijk karig in het verschaffen van middelen ten behoeve van de wetenschap. De chemische industrie daarentegen bleek royaal, snel en fair in haar hulp.

Zonder de aanwezigheid, de medewerking en de hulp van firma's als Farbwerke Hoechst, Cassella, Vereinigte Chemiewerke in Charlottenburg, Merck te Darmstadt, Jaffée en Darmstädter in Berlijn, had Ehrlich het salvarsan niet kunnen bereiden.

6. Door exploratie van koloniën op grote schaal werd de westerse wereld geconfronteerd met het leed en de economische problemen, voortvloeiend uit diverse tropische ziekten. Vooral door eencelligen en spirillen veroorzaakte ziekten (b.v. slaapziekte, framboesia tropica, febris recurrens) vormden, vanwege hun verwoestend en massaal karakter, een uitdaging voor de medische wetenschap.

Het was het samenspel van onder meer de hier beknopt aangeduide wetenschappelijke en maatschappelijke voorwaarden, dat de vervaardiging van het salvarsan door Ehrlich mogelijk maakte. Op enkele van deze voorwaarden zullen we iets dieper ingaan.

De kleurstofchemie, waarop Ehrlich kon voortbouwen

Het aanbrengen van kleurstoffen op het menselijk lichaam en op door de mens gebruikte voorwerpen en weefsels behoort tot de oudst bekende cultuuropenbaringen. Tot het midden van de 19e eeuw moest de mens zich hierbij behelpen met kleurstoffen van plantaardige, dierlijke en minerale aard (b.v. meekrap, brazilhout, purperslak, cinnaber). Na de troebelen in Europa, veroorzaakt door de franse revolutie en de napoleontische oorlogen kon, in de 19e eeuw, de ontwikkeling van de natuurwetenschappen eerst goed op gang komen. De scheikunde liep daarbij in het voorste gelid.

Voor het begrijpen van Ehrlich, die bezeten was van de geheimen en de mogelijkheden van de benzeenkeren, zijn de volgende feiten van belang: reeds in 1826 werd anilin ($C_6H_5NH_2$) verkregen door droge destillatie (reductie van nitrobenzol) van indigo (portugees: anil). In 1858 ontdekte Gries de diazo ($-N=N-$) verbindingen en reeds het jaar daarop werden uit deze verbindingen de eerste azo kleurstoffen gesynthetiseerd. Omdat de daartoe benodigde benzeenderivaten uit steenkoolteer werden gewonnen sprak men ook van 'teer-kleurstoffen'. In 1862 werden op de wereldtentoonstelling te Londen de anilinkleurstoffen in het groot geïntroduceerd. Deze gebeurtenis luidde een wetenschappelijke en technologische omwenteling in.

De vader en de grootvader van Paul Ehrlich bezochten de tentoonstelling in Londen en zij beseften dat de nieuwe kleurstoffen ook wel eens van grote betekenis zouden kunnen zijn voor hun likeurstokerij.

In 1865 stelde R. Kékulé (1829-1896) de formule op van de koolwaterstof zesring met de driedubbele bindingen. Graebe en Liebermann ontdekten in 1868, dat gekleurde verbindingen altijd onverzadigd zijn en door reductie hun kleur verliezen. De onverzadigde groepen, die het optreden van absorbtiebanden (en daardoor de specifieke kleur) veroorzaken, werden in 1876 door With chromophore groepen genoemd (b.v. de aethyleengroep $-\text{CH}=\text{CH}-$, de carbonylgroep $>\text{C}=\text{O}$, de nitrosogroep $-\text{N}=\text{O}$, maar vooral de azogroep $-\text{N}=\text{N}-$).

De nieuwe kleurstoffen werden weldra niet alleen toegepast in de textielververij, doch ook gebruikt in de histologie en de bacteriologie, voor het kleuren van microscopische preparaten.

Karl Weigert, een elf jaar oudere neef van Paul Ehrlich, was een van de eerste histologen, die zijn microscopische preparaten met de nieuwe kleurstoffen begon te behandelen. In de bacteriologie voerde hij een gewijzigde gramkleuring in.

Op al deze resultaten kon Ehrlich voortbouwen.

(wordt vervolgd).

* * *

HEEFT H. D. GAUBIUS IN 1778 BAUXIET IN HANDEN GEHAD?

door

G. A. Lindeboom

Gelijk bekend, is de bodem van het huidige Suriname rijk aan bauxiet, een mineraalgesteente, waaruit o.a. aluinaarde (aluinoxyde, Al_2O_3) en het lichte metaal aluminium kan worden verkregen. De naam bauxiet is ontleend aan de kleine plaats "Les Baux" in Frankrijk, ietwat ten noordoosten van Arles gelegen, waar het erts het eerst gevonden werd. De winning in Suriname is begonnen tijdens de eerste wereldoorlog, toen de aanvoer van bauxiet uit Europa naar Amerika stagneerde. Op 19 december 1916 werd de 'Surinaamsche Bauxite Maatschappij' opgericht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de winning van bauxiet sterk opgevoerd. Het bauxiet ligt soms in min of meer oppervlakkige lagen, maar op andere plaatsen op een diepte van 30 meter onder de aardoppervlakte.

Het is mij niet bekend, wanneer het bauxiet het eerst in West-Indië is ontdekt. Er bestaat een verhaal, dat een ontsnapte veroordeelde uit Frans Guyana bij het bosnegerdorp Moengo (thans het grootste bauxiet centrum in Suriname) struikelde over een steen, die hetzelfde uiterlijk vertoonde als het gesteente uit zijn geboorteplaats "Les Baux". Sinon è vero, è bene trovato!

Na een bezoek aan Suriname in de eerste helft van november 1978, nog min of meer onder de indruk van de bauxiet-winning aldaar en bladerend in het proefschrift van Mw. S. W. Hamers-van Duynen over H. D. Gaubius (1705-80), viel mijn oog toevallig op een brief van hem, gedateerd op 20 november 1778 en gericht aan Prof. Jacquin te Wenen. In die brief vroeg hij het oordeel van Jacquin over een stuk van een "fossiele klomp", die hem uit West-Indië was toegezonden en waarvan hij de aard niet kende.

Nicolaus Joseph Jacquin (1727-1817) was een Nederlander, uit Leiden geboortig, en, gezien zijn naam vermoedelijk van Hugenootse afkomst. Gerard van Swieten had hem naar Wenen gehaald als hoogleraar aan de universiteit aldaar. In opdracht van keizer Frans I vertoefde Jacquin van 1754 tot 1759 in West-Indië om planten te zoeken voor de keizerlijke tuinen. Na zijn terugkeer in 1759 werd hij professor in de chemie, de leer der mineralen en de mijnbouw aan de Berg-akademie te Chemnitz en later hoogleraar in de scheikunde en plantenkunde te Wenen, Jacquin was dus een deskundige op het gebied der mineralen en hij kende bovendien West-Indië.

Gaubius noemt als plaats van herkomst van de "fossiele klomp" zoals men dadelijk zal zien "onze Amerikaanse kolonie Essequibo". Die naam zegt ons thans weinig, maar het is nog de naam van een grote rivier in Guyana en voorheen tevens de naam van het gebied daaromheen. Nederland ontnam dit in 1621 aan de Spanjaarden en behield het tot 1803, toen het gebied door de Engelsen werd bezet. Deze gaven het in 1814 niet aan ons terug, waarna het als Brits Guyana te boek stond.

Sinds 1966 onafhankelijk als een Brits "dominion" werd het op 23 februari 1970 uitgeroepen tot de Coöperatieve Republiek Guyana, die een marxistisch-communistische signatuur heeft.

Alvorens verder te gaan, geef ik thans eerst het desbetreffende gedeelte van Gaubius' brief aan Jacquin weer:

Waarom ik U nu lastig val met deze brief, luister! Niet zolang geleden heb ik uit onze Amerikaanse kolonie Essequibo een fossiele klomp ontvangen. Daar deze, wat het onderdeel dat van steen is betreft, zeer grote gelijkenis schijnt te vertonen met die Hongaarse Jaspis Martialis, met de naam Sinople, die ik vroeger

(met andere) van U verkregen heb, daarom zend ik, nu onze boekverkoper Luchtmans daartoe een uitstekende mogelijkheid biedt, een deel ervan naar U, met het dringende verzoek dit, als het U maar enigszins gelegen komt, te onderzoeken met de ervaring, die Ge hebt in het omgaan met mineralen, en mij daarna te kennen te geven of U een bepaalde mening hebt over dit fossiel: of het behalve ijzer, waarover geen twijfel bestaat, nog een edeler metaal bevat, zoals gewoonlijk het geval is met Uw Sinople, en of het de moeite loont er tijd en geld in te steken om dat te onderzoeken. Zowel omdat de natuur in onze vaderlandse bodem niets aan bruikbaar metaal oplevert, alsook vooral omdat onze mensen dikwijls door metaalexper's, en zeer onlangs bijvoorbeeld door AngelSaksen, erg bedrogen zijn, denken ze er in het geheel niet aan om metalen op te sporen in hun Indische kolonies; ze maken zich namelijk alleen maar druk over het verbouwen van gewassen; en doordat ze daar bovenmatige zorg aan besteed hebben, is het resultaat, dat de oogst door de al te rijke opbrengst waardeloos wordt en nauwelijks de moeite kan lonen.

Natuurlijk zouden we gaarne weten welk gesteente Gaubius aan Jacquin heeft gezonden. Helaas is het antwoord van Jacquin ons niet bekend. In de verkoopcatalogus van Gaubius' kabinet, door Mevrouw Hamers in zijn geheel fotostatisch gereproduceerd, kon ik het door Gaubius behouden deel van de "fossiele klomp" niet terugvinden, zodat een nadere beschrijving ontbreekt.

Gaubius zelf wijst op de gelijkenis met "sinople", dat hij een Hongaarse Jaspis Martialis (ijzersteen) noemt. Sinople is een mineraal afkomstig uit Sinop, de hoofdstad van een gelijknamige provincie in Turkije. (In de heraldiek is Sinopel de benaming voor (email) groen).

Ik heb mij afgevraagd, of de fossiele klomp niet geweest is, wat thans bauxiet wordt genoemd. En dat om tweeërlei reden.

Allereerst behoren Guyana (het vroegere Essequeibo dus), Suriname en Frans Guyana geografisch en geologisch tot één gebied. De drie staatkundig gescheiden landstroken tonen tal van overeenkomsten. Zo is ook voor de dunbevolkte Republiek Guyana bauxiet thans een belangrijk export-artikel.

Vervolgens zij er op gewezen, dat het bauxiet dat in het Surinaamse Paranam gewonnen wordt, bruin van kleur is tengevolge van ijzerbijmenging. Aan de bijmenging van ijzer twijfelde Gaubius, blijkens zijn schrijven, niet.

De mogelijkheid, dat Gaubius bauxiet in handen heeft gehad, lijkt me op deze gronden bepaald niet uitgesloten, zelfs zeer waarschijnlijk.

Hoe dan ook - de opmerking, die Gaubius vastknoopt aan zijn "fossiele klomp", lijkt mij de aandacht ten volle waard. De vaderlandse bodem bevat geen metalen, zo schrijft hij, maar hij vindt het te betreuren, dat men in de koloniën niet denkt aan het zoeken van metalen in de bodem, terwijl men zich werpt op het verbouwen van gewassen, wier rijke oogst de prijs op de markt drukt. Anders gezegd: men leest hier tussen de regels door, dat de West-Indische kolonie in haar bodem wellicht grote schatten aan metaalertsen bevat en dat men goed zou doen daarnaar te zoeken.

Het heeft nog bijna anderhalve eeuw geduurd, voordat men begreep, dat in de toen nog Nederlandse kolonie Suriname, zich enorme hoeveelheden van een kostbaar metaalerts bevinden, dat onmisbaar is gebleken voor de lucht- en ruimtevaart, en waarvan de exploitatie misschien de belangrijkste bron van inkomsten is voor het sinds 1975 onafhankelijke Suriname.

Gaubius heeft het in 1778 dus goed gezien!

Literatuur:

Hamers-Van Duynen, S. W. (1978). *Hieronymus David Gaubius (1705-80). Zijn correspondentie met Antonius Nunes Ribeiro Sanches en andere tijdgenoten*. Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam, Van Gorcum, Assen.

BOEKBESPREKINGEN

Blok, F. F., *Caspar Barlaeus*. From the correspondence of a melancholic. VIII + 197 pp. Series: Respublica Literaria Neerlandica vol. 2. Van Gorcum, Assen/Amsterdam 1976. Prijs f 55,— (linnen).

De neventitel van dit boek wijst er op, dat dit werk ook voor de beoefenaars van de geschiedenis der geneeskunde van belang is. De auteur is een filoloog van professie. Maar hij karakteriseert de door hem uitgegeven correspondentie van Caspar Barlaeus als die van een melancholicus. Daarmede levert hij een bijdrage tot de geschiedenis van de melancholie. Bovendien was Barlaeus een gepromoveerd medicus.

Caspar van Baerle (Barlaeus, 1584-1648) was een Antwerpenaar van geboorte. Hij verkreeg de graad van doctor medicinae in 1621 aan de universiteit van de Franse stad Caen, waar ook andere Nederlanders in die tijd hun graad hebben behaald (zo bij voorbeeld Isaäc Beeckman (1588-1637), de vriend van Descartes, die er in 1618 promoveerde). Maar naar zijn aanleg en aard was hij een theoloog en filosoof. Hij behoorde met Vossius tot de twee hoogleraren, die in 1632 als professor aan de in dat jaar opgerichte Illustre School, het Athenaeum Illustre, te Amsterdam optraden.

Voor het onderwerp zijner inaugurele rede in de voormalige Agnietenkapel uitgesproken, had hij voor de bloeiende koopmansstad een passend thema gevonden in de *Mercator sapiens* (de wijze koopman).

Barlaeus leed aan recidiverende endogene depressies, hij was een lijder aan de manisch-depressieve psychose van Kraepelin, al treft men geen episoden van manie in zijn levensgeschiedenis aan.

Het is merkwaardig, dat het ziektebeeld der melancholie waarschijnlijk ook kan wisselen met de tijd. Tijdens één van zijn depressieve toestanden meende hij, dat zijn ledematen van glas waren. Wellicht heeft ook zijn tijdgenoot, de beroemde schilder Rembrandt van Rijn (1606-1669), eens aan een soortgelijke illusie geleden. De bekende Amsterdamse geneesheer Nic. Tulp (1593-1674) verhaalt in zijn *Observationes medicae* (lib. I, obs. XVIII) tenminste, dat hij een zeer beroemde depressieve kunstenaar behandeld heeft, die dacht dat zijn benen zo zacht als was waren en daarom een winter lang in bed bleef: men denkt hierbij aan Rembrandt.

De glas-illusie is later vrijwel verdwenen uit het klinisch beeld der melancholie. De auteur stelde een schriftelijke rondvraag bij 54 psy-

chiatrische inrichtingen in: deze leverde slechts één geval van glas-illusie op.

De oorzaak van de abnormale psychische toestand werd destijds gezocht in een teveel aan "zwart" bloed in het lichaam, waarbij aan de milu een rol werd toegeschreven. Voor een diepere beschouwing van de toenmalige beschouwing zij verwezen naar de studie van H. Günter Schmitz over "Das Melancholieproblem in Wissenschaft und Kunst der frühen Neuzeit" (*Sudhoffs Archiv* 68 (1976), 134-62).

Barlaeus stierf plotseling op 14 januari 1648. Spoedig gingen geruchten, dat hij zelfmoord had gepleegd. Hij schijnt verdronken te zijn in de regenput van zijn huis. Een eigentijds schrijver (de Fransman Samuel Sorbière) vertelt, dat hij depressief was geworden toen hij vernam dat de Leidse hoogleraar Frederik Spanheim een grotere beloning voor zijn lijkrede op Prins Frederik Hendrik had gekregen dan hij voor zijn gedicht op het overlijden van de Prins.

In het laatste hoofdstuk, getiteld *Dies ille*, weidt Blok wel zeer uitvoerig uit over de kwestie van Barlaeus' suicide en wat daarmee samenhangt.

L.

Lieburg, M. J. van, *Het Medisch Onderwijs te Rotterdam (1467-1967)*. Amsterdam 1978). Rodopi, 111 blz.. geïll., f 18,—

Dit korte historische overzicht van de medische onderwijsgeschiedenis in Rotterdam verscheen bij gelegenheid van het feit, dat het in 1978 150 jaar geleden was dat voor het eerst in de Maasstad volgens een wel omschreven studieplan medisch onderwijs werd gegeven. Dat er echter reeds vóór 1828, zij het met onderbrekingen en nog niet volgens een duidelijk omschreven curriculum, onderricht werd gegeven in de leer van Hippocrates, wordt in deze studie door de schrijver op een overzichtelijke wijze nader belicht.

Terecht is het jaartal 1467 gekozen als het jaar, waarin voor het eerst sprake is van een zekere reglementering van het medisch onderwijs in Rotterdam; de gildebrieff van 1 september van dat jaar informeert ons namelijk over de exameneisen, die gesteld werden aan de toekomstige Rotterdamse chirurgijns.

1967 zal slechts gekozen zijn als het vijfde honderdtal in jaren van onderwijs en markeert verder geen duidelijk medisch-historisch feit. In dit vlot geschreven boekje geeft de schrijver in de eerste vijf hoofdstukken niet alleen een overzicht van de opleiding, die de toekomstige chirurgijn, vroedvrouw en vroedmeester in Rotterdam te wachten stond, doch er wordt ook aandacht geschonken aan het pharmaceu-

tisch, chemisch en botanisch onderwijs zoals dit tot 1828 werd gegeven.

Dat dit onderwijs beïnvloed werd door grote ontdekkingen, ideeën en nieuwe stromingen, die in de loop der eeuwen hun invloed uitoefenden op het gehele geneeskundig denken, spreekt vanzelf. Doch ook het geneeskundig onderwijs in Rotterdam zelf en niet te vergeten de leraren die dit onderwijs gaven, hebben een positieve bijdrage geleverd tot de verspreiding in ons land van deze nieuwe inzichten in de geneeskunde.

De hoofdstukken zeven tot en met negen zijn gewijd aan de geschiedenis van de Klinische School, de Stichting Klinisch Hoger Onderwijs en de hier tussen gelegen periode van 1866 tot 1950, waarin het met het medisch onderwijs aanvankelijk maar pover gesteld was in Rotterdam. Het is te hopen, dat de schrijver spoedig zijn uitvoeriger geannoteerde en van meer literatuur voorziene uitgave over dit onderwerp publiceert welke hij de lezer in zijn 'verantwoording' belooft.

Deze Rotterdamse schets dient dan ook beschouwd te worden als aanbevolen hors d'oeuvre van een doorwrocht medisch-historisch werk.

H. L. Houtzager

[Dr. S. Greidanus] *Een dorpsdokter uit de friese wouden vertelt (1867-1877)*. Uitgeverij M. A. van Geijer [1977]. Prijs: paper-back f 8,90; geb. f 29,50.

Dit is een herdruk van *De dagen van olim. Herinneringen van een Geneesheer* (Leeuwarden 1904) van de hand van Dr. S. Greidanus (1843-1914). Deze heeft gedurende tien jaar (1867-77) te Buitenpost gepraktiseerd (later werd hij gemeentegeneesheer te Soest en Baarn, alsmede hofarts van de koninklijke familie).

Het vlot geschreven werkje biedt lichte lektuur, is aardig om te lezen en geeft ook een interessant relaas over zijn studie-ervaringen te Leiden met anecdotes over (niet met name genoemde) hoogleraren en een indruk van het onvoldoende functioneren van het academisch ziekenhuis aan de Oude Vest. Ook vertelt hij iets over het ere-baantje voor studenten van *praetor* van een professor.

Voorts werpt het een schril licht op de erbarmelijke sociale toestanden ter plaatse en in de omgeving, met misbruik van veel alcohol, alsmede folkloristische bijzonderheden. Er is wel veel ten goede veranderd!

TIENDE MEDISCH-HISTORISCHE DAG

Op zaterdag, 9 december 1978, werd in het Medisch-Encyclopaedisch Instituut der Vrije Universiteit, onder voorzitterschap van Professor Dr. G. A. Lindeboom de tiende medisch-historische dag gehouden.

Mevrouw Drs. H. A. Bosman-Jelgersma sprak over praktiserende apothekers te Delft tijdens de tweede helft van de 16e eeuw.

De sfeer van het voorspel tot de 80-jarige oorlog, de beeldenstorm die in augustus 1566 Delft bereikte, de Prins van Oranje, die vanaf 1572 gedeeltelijk vanuit Delft de opstand leidde, veroorzaakte ook hier onrust en oorlogsdreiging.

De hongersnood van 1557 deed de stad verpauperen. De ondervoede burgers hadden geen weerstand tegen epidemische ziekten en de pest van 1557/1558 en van 1573 eiste duizenden slachtoffers.

Tijdens de 80-jarige oorlog is er een toename van het aantal medici en farmaceuten te constateren in Delft, onder wie Pieter van Foreest (1521-1597), die bijna 40 jaren van 1557 tot 1596 als stads-geneesheer te Delft praktijk heeft uitgeoefend. Zijn ervaringen, in de vorm van 'Observationes' medegedeeld, geven een kijk op medische en pharmaceutische toestanden van die tijd.

Met als uitgangspunt de stedelijke verordeningen en de mededelingen van Pieter van Foreest, werd door de spreekster getracht een inzicht te geven in de verhouding arts-apotheker tijdens de tweede helft van de 16e eeuw in Delft.

In Nederland ontstond al vroeg vanuit verschillende wetenschappelijke richtingen belangstelling voor de eugenetica. Naast het erfelijkheidsonderzoek hield men zich bezig met de vele problemen, die een kunstmatige selectie oproept. Het betrof echter overwegend individuele bijdragen van een vrij kleine groep onderzoekers. Een overkoepelende vereniging en een instituut voor erfelijkheidsonderzoek kwam hier in vergelijking met andere landen laat van de grond.

Men kan zich afvragen of er in Nederland wel sprake is van eugenetische beweging. Bovendien valt op dat men open stond voor kritiek van verschillende kanten en in het algemeen een voorzichtige houding aannam.

Mevrouw Drs. R. J. C. V. ter Laage sprak over de nederlandse bijdrage tot de eugenetica tussen de twee wereldoorlogen.

Professor Dr. P. J. Kuijpers' voordracht had tot onderwerp de Haagse chirurg Dr. Jan Schoemaker (1871-1940), die als chirurg verbonden aan het Gemeente Ziekenhuis aan de Zuidwal, een internationale naam en faam had als chirurg. De periode van $\pm$ 1880-1940 kan voor wat betreft de chirurgie beschouwd worden als het tijdperk, dat werd beheerst door de grote buikchirurgie.

Op dat terrein van de maag-darm chirurgie heeft Schoemaker naam gemaakt, al heeft hij ook op andere gebieden belangrijke bijdragen geleverd. Door zijn wetenschappelijke instelling, zijn technische vaardigheid en zijn allure als persoonlijkheid wist Schoemaker het Gemeente Ziekenhuis aan de Zuidwal te Den Haag tot ver buiten ons land naam te geven en tot een centrum te maken dat door talrijke buitenlandse chirurgen bezocht werd.

Schoemaker is een der oprichters geweest van de Nederlandse Vereniging voor Heelkunde en heeft gedurende zijn gehele leven een belangrijke invloed gehad op het peil van de Nederlandse chirurgie.

Nader werd ingegaan op het vooroorlogse 's-Gravenhage, het Gemeente Ziekenhuis aan de Zuidwal aldaar, de ontwikkeling van de chirurgische afdeling en de levensgang van Schoemaker.

Drs. J. Langeler gaf een verslag van het Medisch-Historisch Congres, dat in augustus 1978 te Plovdiv in Bulgarije werd gehouden. Op dit congres werd niet alleen aandacht besteed aan de geschiedenis van de geneeskunde in Bulgarije van de Oudheid tot op heden en de geschiedenis van de militaire geneeskunde, doch ook aan de folklore en Volksgeneeskunde en historiografische aspecten en Methodologie.

Boerhaave's conceptie van de elementaire bouw van het lichaam was het onderwerp van de voordracht van Professor Dr. G. A. Lindeboom.

Herman Boerhaave (1668-1738) heeft getracht een nieuw systeem van de geneeskunde te ontwerpen, waarin de verworvenheden der 17e eeuw een plaats vonden. Hij sloot aan bij Hippocrates, die volgens hem leerde, dat het menselijke lichaam bestaat uit vaste en vloeibare bestanddelen, uit vaten en hun vloeibare inhoud. Wat het bloed betreft, heeft Boerhaave de foutieve opvatting van Van Leeuwenhoek gevolgd, die op grond van zijn microscopische studies van met water verdund bloed meende, dat elk rood bloedlichaampje bestaat uit zes onderdelen, waarin het uiteen zou kunnen vallen. De grondsubstanties van het lichaam is zijns inziens te zoeken in de wand van de vaten, welke bestaat uit vezels.

Boerhaave onderscheidde drie soorten vaten:

a. de sanguifere arteriën,

- b. de sereuze arteriën, die het bloed met partikels, kleiner dan de (rode) bloedlichaampjes naar de sereuze venen leiden en
- c. de lymfvaten, die de inhoud naar de lymfvenen voeren.

Johannes Monnikhoff (1707-1787) koos voor een loopbaan als "deelspecialist" door zich uitsluitend aan de behandeling van breuken te wijden. Zijn kennis hiervan legde hij neer in een door hem reeds in 1730 geschreven boek, dat echter pas in 1750 werd uitgegeven.

Op overzichtelijke wijze beschrijft hij daarin de anatomie, de geneze en de therapie van de verschillende breuken. De operatieve behandeling achtte hij bij uitzondering aangewezen. Hij pleitte voor een behandeling met breukbanden, met de vervaardiging waarvan hij zich intensief bezig hield en voor de vervolmaking waarvan hij zich - in zijn vaders voetspoor - veel moeite getroostte. Vanaf 1752 tot aan zijn dood vervulde hij de functie van stadsbreukmeester te Amsterdam.

Bij testament stelde hij een fonds in, dat ten doel had de kennis van breuken te stimuleren. Daarbij legde hij vooral de nadruk op de anatomie en de pathologie, veel meer dan op de dagelijkse praktijk.

Dr. J. Masereeuw besprak in zijn voordracht de figuur van Monnikhoff en zijn breukbehandeling.

Drs. M. C. de Haan sprak over Pieter Turcq, chirurgijn te Dinteloord, wiens geboortedatum- en plaats onbekend zijn. Van hem zijn een aantal rekenboeken bewaard gebleven over de periode 1696-1708. Deze rekenboeken bevatten zowel informatie over zijn scheerklanten als over zijn patienten, waarbij vermeld werd welke behandeling hij toepaste en welke medicamenten door hem werden voorgeschreven.

Dinteloord was aan het einde van de 17e eeuw nog een betrekkelijk jong gebied. In 1605 was de oudste polder ingepolderd en was men tot het stichten van een dorpsgemeenschap overgegaan. De plaatselijke overheid voelde zich verantwoordelijk voor de ziekenzorg onder de armen en de dorpschirurgijn werd voor zijn werk als "armendokter" door de gemeente bezoldigd. Ook een vroedvrouw kreeg van gemeentewege gelden en bij tijd en wijle werd er ook een pestmeester aangetrokken.

Uit Turcq's rekeningboeken blijkt dat hij verschillende scheertarieven had. De aanzienlijken betaalden duidelijk meer.

Uit zijn medische handelingen blijken de ontstekingen een belangrijke plaats in te nemen. Merkwaardig is het dat er weinig traumatologie vermeld wordt in deze boeken. Zijn vrouw stond hem ter zijde en was hem behulpzaam voor het "setten van een clisteer".

Spreker ging in zijn voordracht nader in op de door Turcq gebruikte medicamenten en zijn medisch handelen.

Op zaterdag 12 mei 1979 zal in het Medisch-Encyclopaedisch Instituut der Vrije Universiteit, v.d. Boechorststraat 7, Amsterdam-II de elfde medisch-historische dag gehouden worden. Voor het houden van een voordracht van $\pm$ 25 minuten of voor het bijwonen van deze dag kan men zich opgeven bij het Secretariaat van het bovengenoemd Instituut, tel. 020 - 5482702.

H. L. Houtzager

AANBIEDING SCHILDERIJ VAN ADRIAAN VAN DEN SPIEGEL

In 1978 was het vierhonderd jaar geleden dat Adriaan van den Spiegel (Spigelius) te Brussel het levenslicht zag. Op 28 oktober 1978 vond te Brussel in het Gebouw van de Universitaire Stichting, Egmontstraat 11, Brussel, onder auspiciën van Zuid GeWiNa en de Minister van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur een sobere herdenking plaats.

Na een algemene inleiding door de voorzitter, Dr. P. Boeynaems (Antwerpen) over "Adriaan van den Spiegel in zijn tijd", sprak Prof. Dr. A. Louis (Leuven) over hem als botanicus, en Prof. Dr. G. A. Lindeboom (Amsterdam) over zijn leven en werken als geneesheer en anatoom.

Deze laatste bood daarna het eerste exemplaar van zijn monografie: *Adriaan van den Spiegel (1578-1625), hoogleraar in de ontleed- en heekunde te Padua*, aan (Rodopi, Amsterdam 1978. Serie Nieuwe Nederlandse Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde no. 2). Voorts bood hij aan de Belgische medische professie een schilderij van de vermaarde anatoom aan. Dit schilderstuk is inmiddels geplaatst in het *Museum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen* (thans: *voor Wetenschap en Techniek*) te Gent.

Het portret is een getrouwe copie van het 17de eeuwse schilderij van Spigelius, dat zich in de Medische Faculteitskamer van de Universiteit te Padua bevindt. Het heeft daar een plaats hoog aan de muur, het is moeilijk nauwkeurig te beschouwen, de vernislaag is sterk gecraqueleerd en het doek is zeker aan restauratie toe.

De copie is vervaardigd door de 79-jarige Mr. H. P. Wenckebach, een neef van de bekende clinicus-cardioloog Karel Frederik Wenckebach (1864-1940). Doordat de kleuren frisser zijn en geen glinsteren

de effecten heeft door de barstjes in de vernis, geeft het in zekere zin een fraaiere beeltenis dan het origineel.

Men zie voor de iconografie van Van den Spiegel de zoëven genoemde monografie van Lindeboom.

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

- Graves, Ch. (1947). *The Story of St. Thomas 1106 - 1947*. 71 pp., 41 ill., 8 gekl. pl. Faber & Faber, London.
- [Greidanus, S. 1974] *Een dorpsdokter uit de Friese wouden vertelt (1867 - 1877)*. 190 pp., portr., M. A. van Seijen, Leeuwarden.
- Herdruk van: *De dagen van olim, herinneringen van een geneesheer*. (Amsterdam, 1904). (Geschenk van Dr. D. J. B. Ringoir).
- Hall, A. Rupert and M. Boas Hall (eds) (1977). *The Correspondence of Henry Oldenburg. Vol. XI (May 1674-September 1675)*, XXIV + 543 pp. Mansell, London.
- Kean, B. H., K. E. Mott and A. J. Russell (eds.) (1978). *Tropical medicine and parasitology. Classic Investigations*. 2 Vols., XXIII + 677 pp., Cornell University, Ithaca and London.
- Keers, R. Y. (1978). *Pulmonary tuberculosis; a journey down the centuries*. X + 265 pp., Balliere Tindall, London.
- Nederlands Archief voor Genees- en Natuurkunde*, 1865, 1866, 1868 - 70.
- Overhamm, A. (1976). *Zur Geschichte der Digitalis unter besonderer Berücksichtigung ihres Aeusserlichen Anwendung*. 234 pp. Jal Verlag, Würzburg.
- Quellen und Studien zur Geschichte der Pharmazie, 13.
- [Proosdij, C. van] (1978). *Een halve eeuw de sterken voor de zwakken. 1928 Zonnestraal 1978*. 136 pp., vele ill., portr. Geschenk van Dr. D. J. B. Ringoir.
- Richerand, A. (1801, 1826). *Nieuwe grondbeginselen der natuurkunde van den mensch*. 2 delen. Naar de negende uitgave uit het frans. Vertaald door A. van Erpecum, C. G. Sulpke, Amsterdam. (1e dr. Ned. uitgave 1821).
- Oorspronkelijke titel: *Nouveaux éléments de physiologie* (1801).
- Rokitansky, Carl von (1960) *Carl von Rokitansky Selbstbiographie und Antrittsrede*. Eingeleitet, herausgegeben und mit Erläuterungen versehen von Erna Lesky. 11 pp., port. Böhlaus, Graz-Wien-Köln.
- Rothschuh, K. E. (1978). *Konzepte der Medizin in Vergangenheit und Gegenwart*. 541 pp., 84 afb. Hippokrates Verlag, Stuttgart.
- Rufus von Ephesos über die Nieren- und Blasenleiden*. Herausgegeben und übersetzt von Alexander Sideras. 192 pp., Akademie Verlag, Berlin, 1977.
- Corpus Medicorum graecorum 3/1.
- Schweizer, A. (1929). *A l'orée de la forêt vierge. Recrits et réflexions d'un médecin en Afrique équatoriale française*. 231 pp., port. Rieder, Paris.
- Silló-Seidl, G. (1978). *Die Wahrheit über Semmelweis. Das Wirken der grossen Arzt-Forschers und sein tragischer Tod im Licht neu entdeckter Dokumente. Eine Bild-Biographie*. 216 pp., 43 ill., portr. Ariston Verlag, Genf.
- Schmitz, R. (1978). *Mörser, Kolben und Phiolen aus der Welt der Pharmazie* 206 pp., 197 ill. Akad. Druck und Verlagsanstalt, Graz.
- onveranderde herdruk van editie 1966 (Stuttgart).
- Snelders, H. A. M. (1979). *Terugzien naar het verleden, een les voor het heden*. Inaugurale rede . . . bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de geschiedenis der natuurwetenschappen . . . Landbouwhogeschool Wageningen, 25 januari 1979. 36 pp. z. pl.
- Sponsel, H. (1976). *Die Ärzte der Grossen*. 301 pp., Econ. Verlag, Dusseldorf, Wien.

- Treub, H., H. van Oppenraay, s.j. en Th. H. Vlaming (1901). *Het levensrecht der ongeboren vrucht*. 114 pp. Bohn, Haarlem.
- Vandenbussche, L., P. Braeckman en S. Top (1973). *Ziekten en remedies in de Volksgeneeskunde*. 232 pp., L. Vandenbussche, Menen (België).
- Virchow, R. (1863 - 65, 1978). *Die krankhaften Geschwülste. Dreissig Vorlesungen gehalten während des Wintersemesters 1862 - 1863 an der Universität zu Berlin*. 3 Bände. Fotomechanische herdruk van editie Berlin 1863 - 85. Springer, Berlin.
- Valléry-Radot, R. (1922). *Pasteur (1822 - 1895)*. 66 pp., portr. Fischbacher, Paris.
- Waal, M. de (1934). *Nederlandsche Land- en Tuinbouwgewassen in de Volksgeneeskunst*. 128 pp. Veenman & Zn, Wageningen.
- Wilkins, R. H. and I. A. Brody (eds) (21978). *Neurological Classics*. 204 pp., ill. Johsson Reprint Corp. New York-London.
- artikelen eerder gepubliceerd in *Archives of Neurology* Sept. 1967-Jan. 1972.
- Wilkins, R. H. (ed.) (1965). *Neurosurgical Classics*. XI + 523 pp., ill. Johnson Reprint Corp. New York-London.
- Windorfer, A. en R. Schlenk (1978). *Die Deutsche Gesellschaft für Kinderheilkunde. Ihre Entstehung und historische Entwicklung*. 199 pp., 12 ill. Springer Verlag, Berlin-Heidelberg-New York.
- Wijnaendts van Resandt, W. (ed.) (1969). *Repertorium DTB. Beknopt overzicht van de Nederlandse Doop- Trouw- en Begraafregisters, van vóór de invoering van de Burgerlijke Stand*.
Stichting Nederland's Patriciaat. Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag.
- [ ] (1926). *Ontwikkeling van het geneeskundig onderwijs te Weltevreden 1851 - 1926*. Uitgegeven ter herdenking van het 75-jarig bestaan van de School tot opleiding van Indische Artsen (STOVIA). 373 pp., ill. portr. G. Kolff, Weltevreden.

* * *

INHOUD

Drs. M. J. van Lieburg	De schedel van Boerhaave	1
Dr. J. V. Meininger	Paul Ehrlich (1854-1915) en het salvarsan	4
Prof. Dr. G. A. Lindeboom	Heeft H. D. Gaubius in 1778 bauxiet in handen gehad?	9
Boekbesprekingen	<ul style="list-style-type: none"> a. F. F. Blok, <i>Caspar Barlaeus</i> (Prof. Dr. G. A. Lindeboom) b. M. J. van Lieburg, <i>Het medisch onderwijs te Rotterdam (1457-1967)</i> (Dr. H. L. Houtzager) c. Dr. S. Greidanus, <i>Een dorpsdokter uit de friese wouden vertelt (1867-1877)</i> (Prof. Dr. G. A. Lindeboom) 	13 14 15
Kroniek	<ul style="list-style-type: none"> a. Tiende medisch historische dag (Dr. H. L. Houtzager) b. Aanbieding schilderij Adriaan van den Spiegel (Prof. Dr. G. A. Lindeboom) 	16 19
Aanwinsten bibliotheek		21